

УДК 343.121.4+341.45
DOI: 10.31733/15-03-2024/1/270-272

Олексій БОЙКО

доцент кафедри кримінального процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Україна, ставши членом Ради Європи, взяла на себе зобов'язання щодо приведення національного законодавства у відповідність до європейських міжнародно-правових принципів і стандартів. Це безпосередньо стосується визначення більш досконалих правових, організаційних засобів та способів посилення захисту прав і законних інтересів осіб у кримінальному провадженні.

У зв'язку з участю України в Раді Європи та після отримання нею статусу кандидата на членство в ЄС міжнародно-правові документи набули ще більшого значення в розбудові відносин між європейськими державами.

Зокрема, Резолюція Європейського Союзу від 23 листопада 1995 р. № 95/C/327/04 про захист свідків у боротьбі проти організованої злочинності закликає держави гарантувати свідкам відповідний захист шляхом реалізації на національному рівні процедур, відповідно до яких адреса, дані, що встановлюють особу свідка, можуть бути відомі тільки компетентним органам, а також процедури зміни даних, що встановлюють свідка та, за необхідності, членів його сім'ї. У тексті містяться рекомендації щодо можливості надання свідком показань дистанційним способом, наприклад, із застосуванням аудіо- чи відеозапису [1].

Низка схвалених рекомендацій Ради Європи також безпосередньо стосується проблеми захисту свідків та осіб, які сприяють здійсненню кримінального провадження. Серед них Рекомендація № R (85) 11 щодо ролі потерпілого в межах кримінального права та кримінального процесу [2] та Рекомендація № 3 R (87) 21 про сприяння потерпілим та запобігання віктимізації [3]. Основним завданням Ради Європи є вироблення в цих документах певного набору принципів, на які має спиратися національне законодавство при вирішенні проблеми залякування свідків у рамках кримінального процесуального законодавства або розробки заходів, пов'язаних із захистом свідків поза межами суду.

Рекомендація № R (85) 11 є одним із перших актів, в якому визнається важливість зміцнення довіри потерпілого до кримінальної юстиції та наголошується на необхідності заохочення його співпраці з правосуддям саме як свідка. У разі, якщо від злочину, особливий статус, особисті обставини та безпека потерпілого вимагають застосування щодо нього спеціального захисту, проводиться закрите судове засідання, розкриття або опублікування персональної інформації обмежується до певної міри. Це особливо бажано, коли потрібно забезпечити захист гідності, а іноді й безпеку особи (справи, за якими проходять діти, жертви сексуальних злочинів та терористів тощо). Надання гласності імені потерпілого, його адреси або персональних даних повинно бути максимально обмежене.

У цьому міжнародному документі висвітлено специфічні проблеми, з якими стикаються жертви злочинів, скоєних організованими злочинними групами. За необхідності потерпілий, свідок і його сім'я повинні бути забезпечені ефективним захистом від залякування та ризику піддатися помсті з боку злочинців шляхом переміщення підзахисних у безпечне місце.

Доповненням розглянутого документа є Рекомендація № 3 R (87) 21 про сприяння потерпілим та запобігання віктимізації. Переважно в ній висвітлюються питання, що стосуються потерпілих, які ще не заявили про злочин у поліцію. При цьому державам-членам Ради Європи рекомендується визначитись в питанні, на які саме з-поміж існуючих громадських і приватних організацій необхідно покласти функцію сприяння потерпілим.

До загальноєвропейських актів, у яких зафіксовано принципи та гарантії захисту цієї категорії осіб, належить Рекомендація № R (97) 13 від 10.09.1997 Комітету Міністрів Ради

Європи державам-членам з питання залякування свідків і прав сторони захисту [4]. Зокрема, комітет зазначив, що проблема залякування свідків набуває зростаючої актуальності в системі кримінального судочинства при розгляді справ про організовану злочинність та інші особливо тяжкі злочини, оскільки особи, підозрювані у скоєнні таких злочинів, висловлюють погрози або іншим способом залякують свідків для того, щоб останні відмовилися від явки до суду та дачі показань щодо обвинуваченого. Як наслідок, це призводить до виправдання злочинців через слабку доказову базу

Основним завданням комітету було напрацювання відповідних принципів, на які повинні спиратися національні законодавства при вирішенні проблеми залякування свідків у рамках кримінального процесуального законодавства або при розробці заходів, пов'язаних із захистом свідків поза межами суду [4]. Їх виконання може підвищити ефективність взаємодії правоохоронних органів України у сфері протидії злочинності, у тому числі й насамперед із тероризмом, легалізацією незаконних доходів, наркобізнесом. Рекомендації зобов'язують держави-члени Ради Європи, куди входить і Україна, захищати свідків від будь-якого тиску шляхом застосування спеціальних заходів безпеки.

У додатках до зазначеної рекомендації надається роз'яснення таких термінів, як «свідок», «залякування», «анонімність», «особа, яка сприяє правосуддю», а також пропонуються заходи, які можуть застосовуватися при залякуванні свідків.

Дефініція «свідок» означає будь-яку особу, незалежно від її статусу, відповідно до національного кримінального процесуального законодавства, яка володіє інформацією, що стосується кримінального провадження. Це визначення також включає експертів та перекладачів. «Залякування» свідків може здійснюватися у різний спосіб з єдиною метою – знищити докази, наявні проти підсудного, щодо його виправдання через недостатність доказової бази. У контексті рекомендації «залякування» може здійснюватися безпосередньо щодо свідка, а також опосередковано щодо його родичів чи друзів. Початковим моментом залякування може вважатися момент скоєння злочину, інколи ж – час безпосередньо попереднього скоєння злочину до повідомлення в правоохоронні органи про вчинений злочин. Термін «особа, яка співпрацює з правосуддям» використовується в тексті рекомендації у вузькому значенні. До цієї категорії належать такі дані, які мають у своєму розпорядженні інформацію про структуру та діяльність злочинної організації, про її зв'язки з іншими злочинними організаціями та щодо яких пред'явлено обвинувачення або винесено обвинувальний вирок. Показання таких осіб можуть виявитися вирішальними під час збору доказів у справах про злочини, скоєні організованими групами. Особа, яка співпрацює, має право на застосування щодо неї деяких заходів захисту (встановлення спеціального режиму відбування покарання, включення до програми захисту свідка, матеріальна компенсація та ін.). Поняття «анонімність» відноситься до свідків, особи яких не розкриваються, встановлюючи дані не відомі підсудному. У той же час встановлюючи дані можуть бути відомі адвокату підсудного при зобов'язанні з боку останнього дотримуватися конфіденційності [4].

Безперечною перевагою рекомендацій, що розглядаються, для юридичної практики є ідея забезпечення анонімності свідка шляхом приховування його встановлюючих даних та надання ним показань дистанційним способом з метою захисту особи, яка погодилася співпрацювати з правоохоронними органами у формі надання інформації про організовані групи або злочинні організації.

Так, відповідно до § 54 КПК ФРН для допиту суддів, державних службовців та інших публічних службовців як свідків про обставини, щодо яких на них покладається обов'язок зберігати службову таємницю, до надання показань застосовуються спеціальні положення Закону про державну службу [5].

Офіційні співробітники Відомства з охорони Конституції або поліції, будучи державними службовцями спеціальних служб, можуть давати свідчення про обставини, відомості про які становлять службову таємницю, тільки з дозволу вищого органу (за винятком відомостей щодо агентурної роботи). Такий дозвіл дає співробітнику право давати свідчення від свого імені на основі свідчень, отриманих від агентурного робітника, без розголошення відомостей про нього. Крім цього, у ФРН практикується також допит самого секретного агента (інформатора). При цьому вони виступають у судовому засіданні під псевдонімом, зберігаючи свою анонімність [6, с. 327–328].

Щодо законодавства Республіки Австрія, то у Федеральному законі № 526 цієї країни (згідно з яким були внесені зміни до КПК Австрії) чітко визначене коло свідків, які можуть бути включені до програми захисту свідків. Згідно з цим законом свідками є особи, яким загрожує небезпека у зв'язку з тим, що вони володіють значною інформацією щодо справ про

злочини, які пов'язані з організованою злочинністю, про злочини проти державного устрою, про злочини у сфері незаконного обігу наркотиків та деякі інші тяжкі злочини. Заходи безпеки Австрії подібні до заходів безпеки європейських держав, як-от: переміщення свідка на безпечну територію, переселення в інше місце проживання (інше місто або навіть іншу державу); створення нової «історії» життя особи (легенди), оформлення нових документів; особиста охорона; зміна документів особи; встановлення зв'язку нових документів з наявними базами даних; відстеження поштових та електронних повідомлень на основі паролів та логінів, які надала підзахисна особа; соціальна адаптація на новому місці проживання; психологічна допомога потерпілому (свідку) тощо [6, с. 328].

Зокрема, в ч. 3 ст. 97 КПК Республіки Казахстан передбачено обмеження доступу до відомостей про особу, яка підлягає захисту, що може відбуватися з початку кримінального процесу за заявою особи та складатися з вилучення з матеріалів кримінальної справи інформації про анкетні дані особи та зберігання їх окремо від основного провадження, використання цією особою псевдоніму [7].

В Україні, відповідно до ч. 1 ст. 15 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», нерозголошення відомостей про осіб, взятих під захист, може здійснюватися шляхом: обмеження відомостей про особу в матеріалах перевірки (заявах, поясненнях тощо), а також протоколах слідчих дій та інших матеріалах кримінального провадження, заміни прізвища, імені, по батькові в цих документах псевдонімами [8].

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 232 КПК України у випадках необхідності забезпечення безпеки осіб може бути проведений допит у режимі відеоконференції під час досудового розслідування [9].

Міжнародне законодавство містить багато норм, що позитивно впливають на процес державного захисту осіб, які сприяють здійсненню правосуддя. Також прагнення України стати повноправним членом Європейського Союзу потребує приведення чинного національного законодавства щодо забезпечення безпеки учасників кримінального провадження до вимог ЄС.

Така імплементація норм міжнародного законодавства повинна здійснюватися з урахуванням інтересів держави.

1. Resolution of the Council of 23 November 1995 on the protection of witnesses in the fight against international organized crime (95/C 327/04). URL : [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31995Y1207\(04\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31995Y1207(04)).

2. Recommendation No. R (85) 11 of the Committee of Ministers to member states on the position of the victim in the framework of criminal law and procedure of 28 June 1985. URL : <https://rm.coe.int/16804dccaec>.

3. Recommendation No. R (87) 21 of the Committee of Ministers to member states on Assistance to victims and the prevention of victimization of 17 September 1987. URL : https://apav.pt/apav_v3/images/pdf/recom_CE_1987.pdf.

4. Recommendation No. R (97) 13 of the Committee of Ministers to member states concerning intimidation of witnesses and the rights of the defence of 10 September 1997. URL : [https://www.barobirlık.org.tr/dosyalar/duyurular/hsykkanteklifi/recR\(97\)13e.pdf](https://www.barobirlık.org.tr/dosyalar/duyurular/hsykkanteklifi/recR(97)13e.pdf).

5. Strafprozeßordnung (StPO) § 54 Aussagegenehmigung für Angehörige des öffentlichen Dienstes. URL : https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/_54.html.

6. Вечеря М. Зарубіжний досвід забезпечення безпеки свідка в кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право. Міжнародне право*. 2020. № 5. С. 325–330.

7. Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan. URL : <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>.

8. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 грудня 1993 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>.

9. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.